

Jean-Michel Sallmann, Čarodějnice – ďáblovy nevěsty,

Bratislava: Slovart 1994, 192 s.,
172 obr.

Kniha Jeana-Michela Sallmanna (v originále vyšla roku 1992) zpracovává téma honů na čarodějnice. Čtenář se nemůže ubránit dojmu, že autor vyšel až příliš vstřícně trendům exotičnosti a lechtivosti na jedné straně a zároveň konzervoval představu pokroku, vývojového optimismu na straně druhé. Jeho kniha patří mezi tu část populárně naučné literatury, která připomíná spíše mozaiku či comics, než aby byla souvislým výkladem. Přihlédneme-li ke knižním publikacím v češtině, ve srovnání se starší prací Josefa Kočího či Bedřicha Šindeláře přistupuje sice ke své látce bez politickoideologického ovlivnění, nicméně po knize našich autorů Miroslava Hrocha a Anny Skýbové můžeme být k výběru cizí produkce pro překlad více jenom kritičtější. Ačkoli tak naznačují, že čtenář recenzované knihy nemůže očekávat příliš mnoho, domnívám se na druhé straně, že nám zprostředkovává některé podněty nedávného evropského bádání, které by neměly zapadnout a které by bylo možno využít při zkoumání historie tohoto fenoménu v českém prostředí. Pro informaci o obsahu stačí uvést názvy kapitol, které jsou voleny velmi výmluvně a přiléhavě: I. Jak se zrodilo čarodějnictví? (s. 13-34); II. Hon na čarodějnice (s. 35-60); III. Neúprosná soudní mašinerie (s. 61-84); IV. Čarodějnictví nebo magie? (s. 85-104); V. Soumrak čarodějnictví (s. 105-128). Za vlastní autorský text jsou připojeny Svědectví a dokumenty (s. 129-183), které jsou výběrem ukázek z pramenů a odborné literatury, ovšem výběrem spíše náhodným, bez výraznějšího jednotčícího hlediska. Následuje bibliografie (s. 184) a seznam obrázků (s. 184-188), jež nutno ocenit, zároveň však postrádáme přesnější údaje o jejich původu, rejstřík (s. 188-190) a seznam zapůjčitelů fotografií (s. 191). Zde jenom podotýkám, že připojíme-li k Sallmannově obrazové příloze materiál publikovaný v knize Hrocha a Skýbové, získáme vcelku solidní ikonografickou základnu pro studium

fenoménu čarodějnictví zvláště na konci středověku a počátku novověku. Zpočátku se může zdát, že se Sallmann příliš nezdálil z cesty vyšlapané pseudoliberalistickými volnomyšlenkářskými historiky, když o honěch na čarodějnice píše, že „byla tato atrakce používána na odvrácení pozornosti poddaného lidu od skutečných příčin jeho potíží“ (s. 22) a když dokonce tvrdí: „Chceme-li se dopátrat pravých původců honů na čarodějnice, docházíme k závěru, že byly výtvorem společenské elity a církevních či laických vzdělanců.“ s. 83) Nebo ještě výrazněji: „Hlavními iniciátory těchto štvanic byla inkvizice, ctižádostiví teologové a fanatičtí a horliví soudci. Venkované se stávali udavači, jen když měli podporu u těchto institucí. Podnět tehdy vždy vycházel shora.“ (s. 81-82) Zároveň však souhlasí s novějšími anglickými a německými výzkumy, že „bylo to vesnické prostředí, kde se zrodila vhodná atmosféra pro hony na čarodějnice. Předcházely tomu vždy místní sváry mezi spoluobčany, pozemkové spory ...“. Také uvádí francouzské příklady odvolací soudních instancí, které revokovaly čarodějnické rozsudky nižších soudů, a nezapomíná ani na inkvizici ve Španělsku a Itálii, která se v čarodějnických procesech, pokud se nevysskytovala souvislost s kacíři, morisky a marany, neangažovala. Sallmannovo stanovisko je tedy značně nejednotné a nejednoznačné. Zdá se ovšem, že to nevyplývá ani tak z historické mnohotvárnosti čarodějnické fenomenologie jako spíše z rozpaků a nejistoty autora samotného. A tak si pomáhá (s. 102-103) rozdílností novověkých (!) evropských kultur či zvyků, které se udržely ještě ze starověku, aniž se to však vůbec pokouší blíže specifikovat. A tak končí se značnou skepsí: „Ačkoliv čarodějnictví představuje jedno z nejfrekventovanějších, byť i nejkontroverznějších témat historického průzkumu, jeho význam pro nás zůstává značně záhadný. Nové antropologické průzkumy nám snad pomohou objasnit některá tajemství, do nichž se nám analýzou starých dokumentů nedaří vždy proniknout.“ (s. 125) Je otázkou, zda si uvědomil, že v oddílu Svědectví a dokumenty (s. 169-171) podává takový „nový antropologický průzkum“, když cituje svůj vlastní text o současné Sardinii, v němž zdůrazňuje „předkapitalistické“ obecné rovnostářství

vesnické komunity a jeho konsekvence pro soužití jednotlivců a rodin jakož i celých rodů, zmiňuje se o vybočení z řady, o úspěších jednotlivců, kteří tak pro sebe uzurpují společný materiální i symbolický majetek komunity atd. Pro toto totiž svědčí v našich podmínkách o čtyři sta let dříve např. historické zápisky Marka Bydžovského z Florentina. A tak vlastně na základě materiálu, který sám Sallmann uvádí, je možno dojít k závěru, ke kterému nedospěl, nebo jehož se neodvážil, který se však zdá alespoň v nejhrubším náhledu vysvětlovat čarodějnickou mánii konce středověku a počátku novověku. Je to ovšem pracovní hypotéza, kterou musí blíže specifikovat další bádání v tomto směru. Jeví se mi totiž pravděpodobně, že hon na čarodějnice a všechny s ním spojené projevy umožnily a způsobily prolnutí archaických rovnostářských představ starých rolnických společenství a rozkladu morálky aditivní populární religiozity městského prostředí právě v 15. století. Tím nejenomže ctnost degenerovala v pouhou počestnost a metafyzický řád v prostý sociální pořádek, nýbrž došlo k průlomům světonázorové a existenciální nejistoty, jejímž důsledkem byly tzv. temné pudy a vášně a rovněž tak zkratové jednání. Zdálo se, že fyzickému světu vskutku vládně ďábel. A tak scholastické úvahy o angelologii a démonologii, jež se primárně zabývaly prostorovým řešením a uzpůsobením topografie onoho světa, nalezly v případech scholastiky jinak nečekanou společenskou ozvučenost, a to tím spíše, že dobové možné vědomí běžně předpokládalo propustnost na hranicích tohoto i onoho světa. A tak se čarodějnické procesy nejvíce ani tak první kuriozitou pod egidou vznikajícího absolutistického státu, jako spíše symptomem dalekosáhlejších změn ducha doby a světového názoru. To se ovšem Sallmann ve své práci ani v náznačce nepokusil postihnout. Připočítáme-li k tomu nepřítli zdařilý překlad Pavly Kováčové, nechává nás české vydání této knihy na rozpacích.

ZDENĚK UHLÍŘ

**Jacob Kremer,
Budoucnost zemřelých.
Biblická naděje na osobní
vzkříšení v proměnách času,
Praha: Vyšehrad 1995, 152 s.,
36 obr.**

Recenzovaná útlá knížka Jacoba Kremera je v intencích tzv. pozitivní apologetiky zaměřena převážně biblicky. Nevyhýbá se však sledování tématu naděje na osobní vzkříšení v různých dobových interpretacích, jak také slibuje ve svém podtitulu. Nicméně dlužno podotknout, že bychom očekávali bližší zřetel k historickým změnám názoru na vzkříšení, než autor nakonec poskytuje; vždyť se tu konečkonců kříží rozsáhlá a frekventovaná témata smrti, posmrtného života, různých forem existence atp. Zdá se však, že autorovi šlo především o „překlad biblické zvěsti do dnešní řeči“, jak se praví na záložce. Nebude tedy od věci soustředit bližší pozornost na historickou stránku autorem sledované problematiky. Přehled obsahu lze podat jen ve stručnosti.

První kapitola Mají mrtví ještě budoucnost? (s. 11-43) se zabývá tradiční křesťanskou nadějí na vzkříšení z mrtvých, křesťanským chápáním smrti a vzkříšení. Druhá kapitola Mohou mrtví znovu ožít? (s. 45-53) podává rozbor Ez 37,1-14 a kapitola třetí Lazar – velké znamení (s. 54-79) pojednává o J 11,1-46. Čtvrtá kapitola Vzkříšení Lazara ve výtvarném umění (s. 81-145) je ukázkou 34 ikonografických pramenů na toto téma a závěr Modlitba za zemřelé (s. 146-147) se „pokuší být návodem, jak se v duchu nejstarší církevní tradice modlit za zemřelé“. Pro historika jsou tu potom nejzajímavější partie na s. 33-42, pojednávající o eschatologii univerzální a individuální, i o křtu ve smyslu „*metanoia*“, „*conversio*“, a pasáž na s. 69-74 zabývající se dějinami výkladu a působení janovské perikopy o Lazarově vzkříšení od křesťanské antiky až po 19. století.

Kremerova zjištění lze ve stručnosti shrnout asi tak, že dochází k odklonu od původní staré symboliky vzkříšení, v jejímž středu stál Bůh a Kristus, a k přiklonu k otázkám historicity a fakticity vypravovaných příbě-